

373.2:37.015.311(082)

Ф 79

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ЗАСОБАМИ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Кривий Ріг

11–12 жовтня 2012 року

ЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУ НАСТУПНОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

У ХХІ ст. питання здійснення наступності між дошкільною та початковою ланками загальної освіти набули в педагогічній науці й практиці особливої гостроти. Кардинальне реформування системи загальної освіти, що полягає в переході від когнітивної до особистісно орієнтованої моделі навчання й виховання підростаючого покоління, вимагає переосмислення мети, змісту, методів і форм освітньої діяльності, її орієнтації на особистість дитини. Ні в кого не викликає сумнівів, що зазначені перетворення повинні розпочинатися з дошкільної та початкової освіти – цих перших ланок становлення особистості.

Сучасна законодавча база реформування дошкільної та початкової освіти на засадах особистісно орієнтованої освітньої парадигми є досить чітко окресленою. З прийняттям Закону України «Про освіту» (1996 р.), низки законів прямої дії, спрямованих на правове врегулювання питань функціонування перших ланок освіти, визначено основні правові засади їх розвитку в контексті гуманістичного підходу. Так, «Базовий компонент дошкільної освіти» (1998 р.), «Державний стандарт початкової загальної освіти» (2000 р.), «Закон про дошкільну освіту» (2001 р.), Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті», Закон «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Дежавна цільова програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 р., наголошує про необхідність наукового забезпечення модернізації дошкільної освіти, спрямовує освітян на оновлення життєдіяльності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, створює умови для їхньої самореалізації та самоствердження. У цих документах відображено тенденції до гуманізації загальної освіти, дано орієнтир на виховання особистості, що здатна до самовираження, визначено вимоги суспільства до розвитку, вихованості, навченості дитини дошкільного віку, її компетентності.

Порівняльний аналіз зазначених нормативних документів дозволяє дійти висновку про єдність теоретико-методологічних підходів, на яких вони ґрунтуються. Зокрема, в «Державному стандарті початкової загальної освіти» наголошується на тому, що початкова школа має продовжити лінію дошкільного розвитку, закріпити й розвинути в умовах шкільного виховання надбання дошкільного дитинства. У «Законі про дошкільну освіту» законодавчо закріплюється обов'язковість дошкільної освіти для дітей старшого дошкільного віку: кожна дитина має здобути

таку загальноосвітню підготовку, яка дозволить їй успішно навчатися в школі [4, с. 152].

Але ця взаємоузгодженість у визначенні доміант розвитку дитини в обох початкових ланках освіти не означає, що під час реалізації принципу наступності між дошкільною та початковою освітою вже не існує проблем. Необхідним виявляється переосмислення цілей і змісту наступності між дошкільною та початковою ланками загальної освіти, їх переорієнтація на вирішення завдань особистісно орієнтованого навчання й виховання.

Як бачимо, проблема наступності між дошкільною та початковою ланками є сьогодні надзвичайно складною, значущою та актуальною. З її розв'язанням фахівці пов'язують успішність реформування не тільки перших двох ланок загальної освіти, але й усєї освітньої системи.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури встановлено, що феномен «наступність» відрізняється складністю та неоднозначністю підходів до його визначення. Проблема наступності характеризується об'єктивним і всезагальним характером, маючи своє відображення у суспільстві, природі та пізнанні. У кожній окремій сфері вона носить конкретний зміст, який має свої особливості.

Зміст принципу наступності можна дослідити у філософському розумінні цього поняття. У філософському і загальнонауковому контекстах (А.Афанасьєв, Е.Баллер, Б.Батурін, А.Зеленков, Г.Ісаєнко, З.Мукашев, В.Рубанов та ін.) наступність розглядається як об'єктивний, необхідний зв'язок між різними етапами розвитку, сутність якого полягає в тому, що нове, змінюючи старе, зберігає в собі деякі його елементи.

Наступність має об'єктивний і загальний характер, набуваючи специфічного змісту залежно від конкретних умов прояву. Останнє є зовнішнім виявом закону діалектичного заперечення, своєрідність дії якого детермінується умовами існування об'єктів та характером процесів, що відбуваються.

У філософському енциклопедичному словнику наступність визначається як зв'язок між різними етапами чи ступенями розвитку, сутність якого полягає у збереженні тих чи інших елементів цілого чи окремих його характеристик при переході до нового стану [3, с. 76]. Проблема наступності своїм корінням сягає в діалектичний закон “заперечення заперечення”, який передбачає не тільки ліквідацію старого, але й збереження та подальший розвиток того прогресивного, раціонального, що було досягнуто на попередніх щаблях, без чого не можливий рух вперед ні у бутті, ні у пізнанні. Цей закон був сформульований ще на початку XVIII – у кінці XIX століть Г.В.Ф.Гегелем, який розвинув поняття наступності у філософії і вказував

на те, що філософія природи вчить нас, як природа постійно змінює свою зовнішність [3, с. 69]. При цьому, наголошував він, виникає ряд відмінних один від одного станів, які індивідуум проходить один за одним, – послідовність відмінностей, які не мають більше стійкості безпосередніх відмінностей всезагального природного духу, панівних у різноманітних людських расах і в душі різних націй, але проявляються в одному і тому ж індивідуумі як плинні, перехідні одна в одну форми [3, с. 87]. Г.В.Ф.Гегель вважав, що існує конкретний зв'язок, у якому кожна частина комплексу зв'язана з іншими його частинами [3, с. 98]. Принцип наступності у філософії досліджували Є.О. Баллер, Б.С. Батурін, Г.М.Ісаєнко, Б.М. Кедров та ін. Є.О. Баллер вивчав проблему наступності в розвитку культури і вважав її суттєвою особливістю те, що тут не виникає одноактних революцій, які відмінюють, на зразок технічних революцій, закладені традиції. Він підкреслював, що в мистецтві нове відкриття не переписує набуті цінності [3, с. 157].

В системі освіти як соціальному інституті, основною функцією якого є «культурне відтворення людини», вирішального значення набувають ті моменти діалектичного заперечення, які пов'язані зі збереженням та розвитком позитивного.

Поняття наступності торкається багатьох сторін буття людини і відображається також в таких науках, як психологія, педагогіка, соціологія.

В педагогіці сутність наступності між окремими освітніми ланками визначається як подальший розвиток на наступних ступенях освіти того прогресивного та раціонального, чого було досягнуто в розвитку особистості на попередніх ланках.

Розглядаючи наступність як педагогічну категорію, у педагогічному словнику знаходимо таке трактування: «Наступність – зв'язок між етапами процесу розвитку в природі, суспільстві, пізнанні, при якому на кожному наступному етапі зберігаються, відтворюються на новій основі елементи і характеристики попередніх етапів» [2, с. 229]. Наступність навчання тут розглядається як один із принципів дидактики, який вимагає формування знань, умінь і навичок у відповідному порядку, з тим, щоб кожний елемент навчального матеріалу логічно пов'язувався з іншими, а наступне опиралося на попереднє і готувало до засвоєння нового.

У педагогічній енциклопедії, зокрема, зазначено, що наступність у навчанні полягає у встановленні необхідного зв'язку і правильного співвідношення між частинами навчального предмета на різних ступенях його вивчення. Поняття наступності характеризує також вимоги, які пред'являються до знань і умінь учнів на кожному етапі навчання, форм,

методів і прийомів пояснення нового навчального матеріалу і до всієї наступної роботи з його засвоєння [5, с. 85]. В українському педагогічному словнику С.У. Гончаренко розглядає наступність у навчанні як послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховного процесу. [5, с. 27].

Науковці трактують наступність неоднозначно: і як умова забезпечення ефективності навчально-виховного процесу (В.Онушкін та ін.), і як загальнопедагогічна закономірність (Ю.Кустов та ін.), і як принцип неперервної освіти (С.Годник, В.Тамарін та ін.), і як дидактичний принцип, що має універсальне значення для вирішення суперечностей процесу навчання, розгортання його логіки та оптимального перебігу (Б.Ананьєв, В.Безрукова, А.Бушля, Н.Гончаров, В.Жуковський, В.Загвязинський, А.Киверялг, М.Махмутов, Н.Посталюк та ін.).

Наступність як педагогічний феномен має складну **структуру**. У ній можна виділити провідні напрямки – наступність у навчанні і вихованні та їх складові: наступність у змісті, методах, формах, засобах, а також у педагогічних вимогах і умовах.

Наступність як педагогічна категорія в дидактиці характеризується багатofункціональністю:

- принцип дидактики, у відповідності з яким знання, уміння й навички повинні формуватися у певному порядку: коли кожен наступний елемент навчального матеріалу взаємопов'язується з попереднім, опирається на нього й готує до засвоєння нового;
- встановлення зв'язку, послідовності, системності та правильного співвідношення у розміщенні частин навчального матеріалу на різних етапах його вивчення;
- зв'язок та узгодженість у використанні методів, прийомів, форм і засобів навчання;
- зв'язок етапів навчального процесу.

Специфіка сучасних тлумачень принципу наступності в навчанні визначається співіснуванням та взаємодією в навчально-виховному процесі її двох основних форм: наступності між елементами одного рівня, що характеризується кількісними змінами, і наступності між різними рівнями, що пов'язана з якісними змінами, тобто з розвитком. Одночасний розгляд досліджуваного феномену у двох зазначених контекстах й обумовлює своєрідність підходів до трактування принципу «наступність у навчанні», під яким розуміють послідовність і системність у розташуванні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховної роботи.

Можна виділити три напрями реалізації наступності в навчанні дошкільників і молодших школярів: 1 – забезпечення готовності дошкільників до навчання в школі; 2 – створення умов для найшвидшої адаптації першокласників до шкільних умов; 3 – розвиток учнів початкової школи на основі надбань дошкільного дитинства та із застосуванням дошкільних технологій.

Готовність до систематичного навчання в школі (шкільну зрілість) визначають як той рівень морфологічного, функціонального та психічного розвитку дитини, за умов якого його вимоги не виявляться надмірними та не призведуть до погіршення здоров'я учня (С.Громбах). Зазначене поняття розглядається вченими у двох взаємопов'язаних аспектах як загальна (психофізіологічна) та спеціальна готовність. Однією з найважливіших складових загальної готовності дитини до навчання в школі є психологічна готовність, що включає емоційно-вольовий, інтелектуальний, мотиваційний і особистісний компоненти.

Важливим напрямом реалізації принципу наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є *адаптація* першокласників до шкільних умов. У найбільш широкому плані адаптація – це аспект життєдіяльності організму та виду (популяції), завдяки якому реалізується фундаментальна властивість матерії до самозбереження та розвитку в конкретних умовах існування.

Для сприятливої соціально-психологічної адаптації дитини до школи велике значення має наступність у цілях, змісті, методах і формах навчання дошкільників і молодших школярів. Обґрунтовано заходи, які сприяють адаптації першокласника до шкільних умов.

На сучасному етапі розвитку освітньої системи в Україні стратегічна мета функціонування дошкільної та початкової ланок освіти полягає в цілісному розвитку особистості дитини, який забезпечується завдяки розвитку мотиваційної, пізнавальної, діяльнісно-практичної, емоційно-вольової підструктур. У цьому контексті, що стосується дошкільних освітніх закладів, наступність виявляється не тільки в підготовці до школи, але й у забезпеченні загального психічного розвитку дитини. Щодо початкової школи, то наступність передбачає продовження загального психічного розвитку дитини на основі максимального використання того, чого дитина набула в дошкільному віці і що є базою для її подальшого розвитку.

Наступність як психологічна категорія розкривається у словнику-довіднику з психології наступності, де дається таке визначення: “Наступність, спадкоємність – зв'язок між різними станами або щаблями розвитку, сутність якого полягає у збереженні тих чи інших елементів

цілого або окремих його сторін організації при переході одного етапу до іншого і взагалі при будь-яких інших якісних змінах. Наступність у навчанні – послідовність і системність у розташуванні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховної роботи... Характеризується усвідомленням пройденого на новому, більш високому рівні, підкресленням набутих знань новими, розкриттям нових зв'язків, завдячуючи чому якість знань, умінь і навичок підвищується” [6, с. 45].

Проблема наступності, охарактеризована в педагогічній психології, полягає в тому, що у змісті і формах навчально-виховної роботи дошкільного закладу передбачаються елементи змісту і форм роботи школи, а школа у свою чергу враховує особливості навчально-виховної роботи з дітьми в дошкільному навчальному закладі (далі – ДНЗ, дошкільний заклад), ступінь підготовки дітей до навчання у школі.

Отже, проблема наступності є предметом вивчення різних наук і в кожній галузі вона відрізняється своїм змістом і характером, проявляючись як принцип, категорія, явище, спосіб, правило, засіб, фактор, закон чи умова. У кожній сфері наступність має свої особливості й значення – як філософське, так і конкретно-наукове: психологічне, педагогічне, дидактичне.

Таким чином наступність – одна з основних умов системності навчання, основний принцип розвитку освіти.

Література:

1. *Богущ А. М. Наступність , перспективність , спадкоємність - складові неперервної освіти / А.М.Богущ // Дошкільне виховання. – 2001. – № 11. – С. 11.*
2. *Богущ А. М. Феномен передшкільна освіта в системі неперервної освіти / А.М.Богущ // Матеріали першого міжнародного педагогічного конгресу “Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи”. – Одеса, 2011. – 265 с.*
3. *Гончаренко С. І. Український педагогічний словник / С. І. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.*
4. *Закон України «Про освіту». – К.: Генеза, 1996. – 36 с.*
5. *Наступність у навчально-виховній роботі дитячого садка-школи / Упор. З.Н. Борисова. – К.: Рад.школа, 1985. – 142 с.*
6. *Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / О.Я.Савченко. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.*